

EWELINA ZYCH* – KRAKÓW

**„REGISTRUM PERCEPTORUM ET EXPOSITORUM PROVENTUUM
VENERABILIS CAPITULI CRACOVIENSIS”
– KSIĘGI RACHUNKOWE KAPITUŁY KATEDRALNEJ
W KRAKOWIE Z LAT 1513-1812 (SYGN. R.CAP.1-R.CAP.145)**

Tematyka artykułu odnosi się do serii ksiąg rachunkowych, obecnie oznaczonych sygnaturami: R.Cap.1 do R.Cap.145 wytworzonych w okresie nowożytnym przez Krakowską Kapitułę Katedralną, a przechowywanych obecnie w Archiwum Krakowskiej Kapituły Katedralnej na Wawelu. Obok nich, w Archiwum znajduje się jeszcze kilka innych serii ksiąg. Wśród nich należy wymienić Akta posiedzeń Kapituły (*Acta actorum*) wraz z brudnopisami (*Protocollon actorum*), kopiariusze przywilejów (*Libri privilegiorum*), księgi zawierające oryginalne akty notarialne, korespondencję, dokumenty wytworzone przez sądy oraz testamenty i kodycyłe (*Libri archivi*), księgi fundacji (*Libri foundationum*). Ponadto rękopisy muzyczne, inwentarze i rewizje dóbr i majątków kapitulnych oraz akta luźne wytworzone i nagromadzone przez Kapitułę i poszczególnych jej członków.

Stanowiące temat artykułu księgi rachunkowe w doskonały sposób uzupełniają i potwierdzają zapisy zawarte w innych archiwaliach wytworzonych lub zgromadzonych przez Kapitułę. Na przykład w aktach posiedzeń Kapituły często odnotowywano informacje o planowanych w katedrze krakowskiej remontach i naprawach – te same prace zostały później, mniej lub bardziej szczegółowo, odnotowane w księgach rachunkowych. Podobnie jest przy zakupie lub konserwacji obrazów lub szat liturgicznych.

Do tej pory księgi rachunkowe nie zostały szerzej omówione w literaturze¹ i nie są w całości znane badaczom, podejmującym tematy związane w jakikolwiek

* Ewelina Zych – mgr historii; doktorantka na Wydziale Historii i Dziedzictwa Kulturowego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie; e-mail: ewelina.zych@interia.eu

¹ Tematyka kapituły i katedry krakowskiej była natomiast wielokrotnie poruszana w literaturze oraz wydawnictwach źródłowych. Wśród nich znajdują się m.in. następujące publikacje (zostały wymienione w układzie chronologicznym, od najstarszych do najnowszych):

Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej św. Wacława, ed. F. Piekosiński, t. 1 (1166-1366), t. 2 (1367-1423), Kraków 1874-1883; *Acta capitulorum Cracoviensis et Plocensis selecta (1438-*

sposób z dziejami katedry i Kapituły (a także poszczególnych osób ją tworzących oraz majątków stanowiących jej uposażenie). Po raz pierwszy (i ostatni zarazem) wspomniał o nich, jako o tworzącej spójną całość serii, ks. Ignacy Polkowski w sprawozdaniu wygłoszonym podczas posiedzenia Komisji Historycznej w krakowskiej Akademii Umiejętności 10 czerwca 1884 r. Zamieścił tam krótką charakterystykę serii ksiąg, które określił zbiorczym tytułem *Regestra perceptorum et expositorum Capituli ab anno 1513 ad annum 1796*. Wówczas w archiwum znajdowało się 148 woluminów ksiąg rachunkowych prokuratorii kapitulnej. Uzupełniały je księgi fundacji i *Regestra praesentiarum* z lat 1524-1824 (łącznie 128 woluminów)². Ks. I. Polkowski jako ówczesny opiekun archiwum (1878-1888), przygotowywał się do sporządzenia katalogu ksiąg i akt wytworzonych na przestrzeni stuleci przez Kapitułę Krakowską. Sporządził robocze spisy dla kilku serii ksiąg, jednak w ukończeniu prac przeszkodziła mu śmierć (zm. 1888). Jego

1523; 1438-1525), ed. B. Ulanowski, „Archiwum Komisji Historycznej”, t. 6, Kraków 1891; A. Karbowski, *Szkoła katedralna krakowska*, Kraków 1899; W. Abraham, *Początek biskupstwa i kapituły katedralnej w Krakowie*, „Rocznik krakowski”, 4 (1900) s. 177-200; T. Wojciechowski, *Kościół katedralny w Krakowie*, Kraków 1900; T. Glemma, *Z dziejów archiwum kapituły krakowskiej*, „Polonia Sacra”, 4 (1951) z. 4, s. 381-399; *Zbiór dokumentów katedry i diecezji krakowskiej*, cz. 1: 1063-1415, cz.2: 1416-1450, ed. S. Kuraś, Lublin 1965-1973; L. Kalinowski, *Najstarsze inwentarze skarbcza katedry krakowskiej jako źródło do dziejów sztuki w Polsce*, w: *Cultus et cognitio. Studia z dziejów średniowiecznej kultury*, Warszawa 1976, s. 217-231; *Najdawniejsze roczniki krakowskie i kalendarz*, ed. Z. Kozłowska-Budkowa, w: *Monumenta Poloniae Historica. Series nova*, t. 5, Warszawa 1978; *Inwentarz Katedry Wawelskiej z roku 1563*, ed. A. Bochnak, Kraków 1979; K. Antosiewicz, *Katalog inkunabułów Biblioteki Kapituły Metropolitalnej w Krakowie*, nadb. „Analecta Cracoviensia”, 12 (1980) s. 333-484; M. Plezia, *Księgozbiór katedry krakowskiej wedle inwentarza z r. 1110*, w: *Silva Rerum*, Kraków 1981, s. 16-29; K. Ożóg, *Krąg kapituły katedralnej krakowskiej jako środowisko kultury umysłowej XIV wieku (stan badań i zarys problematyki badawczej)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace historyczne”, 77 (1985) s. 7-20; M.D. Kowalski, *Pralaci i kanonicy krakowskiej kapituły katedralnej od pontyfikatu biskupa Nankera do śmierci biskupa Zawiszy z Kurozwęk (1320-1382)*, Kraków 1996; K. Ożóg, *Związki Uniwersytetu Krakowskiego z kapitułą katedralną krakowską u schyłku XIV i w pierwszej ćwierci XV wieku*, „Rocznik Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie”, 43 (1998) s. 7-35; M.D. Kowalski, *Uposażenie krakowskiej kapituły katedralnej w średniowieczu*, Kraków 2000; M. Koczerska, *Związki kanoników katedry krakowskiej z mieszczaństwem Krakowa w XV wieku*, w: *Ecclesia et civitas. Kościół i życie religijne w mieście średniowiecznym*, red. H. Manikowska, H. Zaremska, Warszawa 2002, s. 161-174; M. Koczerska, *Zbigniew Oleśnicki i Kościół krakowski w czasach jego pontyfikatu (1423-1455)*, Warszawa 2004; *Rewizje domów Krakowskiej Kapituły Katedralnej*, opr. A. Perzanowska, Kraków 2004; J. Szczepaniak, *Spis pralatów i kanoników kapituły katedralnej oraz kapituł kolegiackich diecezji krakowskiej (XVIII w.)*, Kraków 2008; B. Przybyszewski, *Katalog kanoników Krakowskiej Kapituły Katedralnej w XVIII wieku*, Kraków 2009; K. Gołąbek, *Antywzorzec biskupa w instrukcji kapituły krakowskiej na synod piotrkowski 1551 r.*, „Przegląd Historyczny”, 101 (2010) z. 1, s. 13-52; B. Przybyszewski, *Katedra krakowska w XVIII stuleciu*, Kraków 2012; *Inwentarze katedry krakowskiej z lat 1586, 1620 i 1692*, wyd. A. Perzanowska, Kraków 2014; *Inwentarze skarbcza katedry krakowskiej z lat 1702, 1761 i 1791*, oprac. A. Perzanowska, Kraków 2016.

² I. Polkowski, *Sprawozdanie o drugim dziale ksiąg Archiwum kapituły katedralnej krakowskiej*, „Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń wydziału historyczno-filozoficznego Akademii Umiejętności”, 18 (1885) s. XXVIII, XXXIV-XXXV.

dziesięcioletni pobyt w Krakowie zaowocował ogłoszeniem drukiem statutów Kapituły Krakowskiej, zebranych przez ks. Karola Teligę³, katalogu rękopisów z Biblioteki Kapitulnej⁴ oraz licznych publikacji poświęconych zbiorom Archiwum Kapitulnego i katedrze krakowskiej⁵.

W ostatnich latach został opublikowany artykuł⁶ odnoszący się do najwcześniejszego z tomów o sygnaturze *R.Cap.I*. Maria Koczerska przeanalizowała w nim dokładnie wydatki kapituły krakowskiej z jednego roku rozliczeniowego. Wskazała jak duże możliwości poszerzenia wiedzy na temat całej Kapituły, jej majątku, a także poszczególnych kanoników z początku XVI stulecia daje dokładne przebadanie tej księgi rachunkowej. Omówiła obowiązki prokuratora oraz przeanalizowała rękopis od strony paleograficznej. Podobną wagę mają kolejne tomy z tej serii, wytwarzane systematycznie dla potrzeb bieżących prokuraturii kapitulnej.

Krakowska Kapituła Katedralna, tak jak każda organizacja posiadająca znaczny majątek, utrzymująca wielu ludzi oraz liczne obiekty (domy, dwory, świątynie, folwarki, majątki ziemskie), musiała nim zarządzać i gospodarować. O początkach majątku kapitulnego i samej kapituły krakowskiej pisało wielu badaczy. Z nowszych prac można wymienić artykuły ks. Jana Wieczorka⁷ i Marka D. Kowalskiego⁸. Najstarsza informacja o samym majątku została odnotowana w Kalendarzu Kapituły Krakowskiej i odnosi się do dóbr Chropy, ofiarowanych katedrze lub kapitule krakowskiej przez księżną Judytę, żonę Władysława Hermana. W początkowym okresie istnienia Kapituły jej majątkiem zarządzał miejscowy biskup. Samodzielność w tej kwestii kapituła zyskała w 2. połowie XII wieku.⁹

Za finanse odpowiedzialny był prokurator Kapituły. Urząd ten funkcjonował już w XIV wieku (jest wspomniany w statutach Kapituły z 1355 roku¹⁰). Prokuratorzy byli wybierani podczas posiedzenia kapituły generalnej przez kanoników

³ *Statuta Capitularia Ecclesiae Cathedralis Cracoviensis*, wyd. K. Teliga, Cracoviae 1884. Ks. I. Polkowski opatrzył je wstępem.

⁴ I. Polkowski, *Katalog rękopisów kapitulnych katedry krakowskiej*, „Archiwum do dziejów literatury i oświaty w Polsce”, 3 (1884) s. 3-168.

⁵ Pełną listę publikacji podał Jakub Linetty w artykule *Badania archeologiczne i historyczne księdza Ignacego Polkowskiego w Wielkopolsce*, „Analecta. Studia i materiały do dziejów nauki”, 23 (2014) z. 2, s. 1-47.

⁶ M. Koczerska, *Rachunki kapituły krakowskiej z początku XVI wieku – analiza zawartości pierwszej zachowanej księgi*, w: *Świat średniowiecza. Studia ofiarowane profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi*, red. A. Bartoszewicz, G. Myśliwski, J. Pysiok, P. Żmudzki, Warszawa 2010, s. 258-275.

⁷ J. Wieczorek, *Wikariusze katedry krakowskiej w XIII i XIV stuleciu*, „Nasza Przeszłość”, 78 (1992) s. 71-126.

⁸ M.D. Kowalski, *Początki majątku krakowskiej kapituły katedralnej*, w: *Duchowieństwo kapitulne w Polsce średniowiecznej i wczesnonowożytnej. Studia nad pochodzeniem i funkcjonowaniem elity kościelnej*, red. A. Radziwiński, Toruń 2000, s. 69-84. Autor opisuje w artykule dotychczasowy stan badań nad zagadnieniem początków majątku Kapituły Krakowskiej i weryfikuje go w oparciu o własne ustalenia.

⁹ Kowalski, *Początki majątku*, s. 77-79.

¹⁰ Zob. *Statuta Capitularia*, s. 9-10.

i pochodzili z grona Kapituły. Jednorazowo urząd ten pełniło przynajmniej dwóch kanoników-prokuratorów, a ich kadencja trwała rok, z możliwością przedłużenia jej na kolejne lata, pod warunkiem przedstawienia kapitule sprawozdania ze swojej rocznej działalności i zaakceptowania go. W celu ułatwienia pracy i odciążenia z części obowiązków prokurator miał do pomocy wiceprokuratora. Obaj mieli pod opieką klucze do skrzyń z pieniędzmi Kapituły, jednak to prokurator samodzielnie decydował o wydatkach pieniężnych. Prokurator zarządzał finansami i majątkiem Kapituły – dobrami ziemskimi, domami, był wykonawcą sądownictwa patrymonialnego Kapituły, a raz do roku miał obowiązek odbyć wizytację wsi prestymonialnych i sporządzić ich inwentarze oraz prowadził rachunki kapitulne¹¹. Prowadząc rachunki Kapituły tworzył księgi przychodów i wydatków. Poszczególne tomy były przechowywane w siedzibie prokuratorii kapitulnej, tak by były łatwo dostępne dla prokuratora. W miarę upływu lat, gdy część z nich traciła swą aktualność, przekazywano je do Archiwum Kapitulnego, a ich miejsce zajmowały kolejne woluminy z rachunkami bieżącymi. Zwyczaj prowadzenia ksiąg rachunkowych w tej formie zachował się do pierwszego dziesięciolecia XX wieku (ostatnie tomy są zapisane tylko w części, tak jakby w pewnym momencie zarzucono praktykę prowadzenia buchalterii kapitulnej w tej formie). W artykule zajmę się jednak jedynie księgami odnoszącymi się do XVI-XVIII wieku. Jest to związane ze zmianami prawnoustrojowymi, jakie nastąpiły po przejęciu władzy przez państwa zaborcze i związaną z tym redukcją kanonii w kapitułach znajdujących się na terytorium państwa zarządzanego przez cesarza Józefa II¹².

W Archiwum Krakowskiej Kapituły Katedralnej przechowywane jest obecnie ponad 160 ksiąg rachunkowych Kapituły. Odnoszą się one do okresu od pierwszej połowy XVI do początku XX wieku, w tym 145¹³ woluminów dotyczy nowożytności, obejmując też początek XIX stulecia. W serii ksiąg rachunkowych, zauważalne są luki, brakuje woluminów za pewne lata. W okresie od 1513 do 1688/1689 wraz z początkiem każdego nowego roku rozliczeniowego zakładano

¹¹ S. Zachorowski, *Rozwój i ustrój kapituł polskich w wiekach średnich*, Kraków 1912, s. 195-200; B.S. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 2, Kraków 1999, s. 312-313.

Dotąd nie powstał osobny artykuł traktujący o prokuratorach Kapituły Krakowskiej. Materiału porównawczego mogą nam dostarczyć artykuły poświęcone funkcji prokuratora w innych kapitułach, np. W. Pawlikowska, *Prokuratorzy wileńskiej kapituły katedralnej w drugiej połowie XVI wieku*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny”, 6 (2009) s. 51-64; A. Kowalska, *Wydatki kapituły łęczyckiej na rzecz kolegiaty w świetle not prokuratorów (1406-1419)*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia historica”, 72 (2001) s. 43-62; A. Gąsiorowski, *Prokuratorzy gnieźnieńskiej kapituły katedralnej w XV w.*, w: *Drogą historii. Studia ofiarowane profesorowi Józefowi Szymańskiemu w 70. rocznicę urodzin*, red. P. Dymmel, K. Skupiński, B. Treliński, Lublin 2001, s. 451-460; P. Dembiński, *Prokuratorzy poznańskiej kapituły katedralnej w latach 1428-1500*, „Roczniki Historyczne”, 59 (2003) s. 127-166. O prokuratorach kapituły poznańskiej wspomina także Mikołaj Pukianiec w swojej rozprawie doktorskiej *Organizacja i funkcjonowanie poznańskiej kapituły katedralnej w XVII wieku* [mps], s. 96-97 – <http://hdl.handle.net/10593/6463> (odczyt: 20.06.2017).

¹² Por. B.S. Kumor, *Reorganizacja kapituły katedralnej w Krakowie w 1802 r.*, „Analecta Cracoviensia”, 7 (1975) s. 335-347.

¹³ Ks. I. Polkowski wspominał o 148 woluminach pochodzących z lat 1513-1796. Zob. Polkowski, *Sprawozdanie o drugim dziale*, s. XXXIV.

nową księgę rachunkową. Przyjmując, że dla każdego roku faktycznie założono taką księgę można stwierdzić, że obecnie dla tego okresu brakuje 22 woluminów – 7 z XVI w. (z lat: 1555, 1559, 1572, 1579, 1583, 1586/87, 1595/96) i 15 z XVII w. (z lat: 1600/1601, 1602/1603, 1605/1606, 1608/1609, 1612/1613, 1614/1615, 1615/1616, 1620/1621, 1621/1622, 1624/1625, 1627/1628, 1631/1632, 1637/1638, 1639/1640, 1649/1650). Brak też woluminu (lub woluminów) z rachunkami *pro sacristia* z lat 1686-1750. Dziś nie sposób określić, kiedy te księgi zaginęły lub uległy zniszczeniu. Jest możliwe, że miały na to wpływ wojny toczone na ziemiach polskich w XVII i XVIII stuleciu. W tym czasie Kraków był kilkakrotnie oblegany i okupowany przez wojska szwedzkie, rosyjskie i austriackie. Kilka razy różne oddziały stacjonowały na wzgórzu wawelskim. Wpływ mogły mieć też liczne pożary, powodzie i epidemie, które doświadczały miasto i jego mieszkańców. W tym okresie Kapituła przynajmniej kilkakrotnie wyjeżdżała poza miasto (np. do Rudawy czy Raciborowic), by przeczekać niespokojny i niepewny czas w swoich majątkach wiejskich¹⁴. Warto zaznaczyć, że od roku 1689 do przełomu XVIII i XIX w. zachowały się wszystkie typowe księgi rachunkowe (*Regestrum capituli*) wytworzone w prokuratorii kapitulnej.

Sygnatura *R.Cap.*, którą oznaczone są poszczególne woluminy, stanowi skrót ogólnej nazwy tej serii ksiąg w języku łacińskim: *Regestrum Capituli* (rachunki Kapituły). Funkcjonuje ona w Archiwum Krakowskiej Kapituły Katedralnej od przynajmniej kilkunastu (być może kilkudziesięciu) lat i stanowi wprowadzoną w pierwszych latach XXI wieku, modyfikację wcześniejszej sygnatury *Reg.Cap.*¹⁵ Tę najprawdopodobniej nadała pracująca w Archiwum przez ćwierć wieku (1975-2001) s. Klara Antosiewicz¹⁶. W ramach tej serii ksiąg ujęła wszelkie księgi wytworzone przez prokuratorię Kapituły od początku XVI po początek XX wieku, prowadzone według określonego, powtarzalnego (z pewnymi odstępstwami) co roku formularza. Tym sposobem w ramach tej serii znalazły się czystopisy, brudnopisy oraz kilka ksiąg odnoszących się do konkretnych grup wydatków. Zostały wówczas ujęte w roboczym spisie, zawierającym sygnaturę, ogólny, uproszczony tytuł oraz daty ramowe. Obecnie taki spis, w formie wydruku komputerowego, jest jedyną pomocą archiwalną odnoszącą się do ksiąg rachunkowych prokuratorii kapitulnej.

Ujęte w spisie woluminy, z pozoru tworzą jednolitą serię ksiąg percepty i ekspensy, wytworzonych przez prokuratorów Kapituły. Dopiero po dokładniejszym przebadaniu poszczególnych rękopisów odkryto, że w spisie zawarto kilka

¹⁴ Wydarzenia, które miały miejsce w Krakowie XVI, XVII i XVIII stulecia opisano w pracy: J. Bieniarzówna, J.M. Małecki, *Dzieje Krakowa*, t. 2: *Kraków w wiekach XVI-XVIII*, Kraków 1984, *passim*.

¹⁵ Decyzja o zastąpieniu skrótu *Reg.Cap.* skrótem *R.Cap.* wynikała ze zdublowania się sygnatur – w Archiwum Krakowskiej Kapituły Katedralnej obok ksiąg rachunkowych wytworzonych przez prokuratorię Kapituły (*Regestrum Capituli* – sygn. *R.Cap.*), znajdują się również rejestry kontrybucji tzw. *Libri Retaxationum* oraz inne księgi przychodów z dóbr kościelnych w diecezji krakowskiej, którym po uporządkowaniu nadano sygnaturę *Reg.C.*

¹⁶ Więcej informacji na temat działalności s. Klary Antosiewicz jako archiwistki znajduje się w publikacji J. Urbana, *Katedra na Wawelu po 1918 roku*, Kraków 2008, s. 288-293.

rodzajów ksiąg rachunkowych, których wspólnym mianownikiem jest miejsce powstania – prokuratoria kapitulna. Kilka tomów nosi ponadto numery porządkowe nadane najprawdopodobniej podczas porządkowania Archiwum Kapitulnego jeszcze w XIX wieku. Numery zostały wpisane atramentem na karcie ochronnej, rzadziej na wyklejce okładziny górnej. Do dziś zachowały się księgi oznaczone jako *Nro 13tio* (obecnie: R.Cap.21¹⁷ z 1566 roku), *Nro 14to* (R.Cap.20¹⁸ z 1566 roku), *Nro 15to* (R.Cap.27¹⁹ z 1573 roku), *Nro 18vo* (R.Cap.34²⁰ z 1581/1582 roku) i *Nro 21* (R.Cap.71²¹ z 1633 roku). Te zapiski kancelaryjno-archiwalne wskazują, że w okresie ich sporządzania w Archiwum Kapitulnym nie było wszystkich ksiąg *Regestrum Capituli* lub też część z nich nie została wówczas odnaleziona i poprawnie zidentyfikowana przez ówczesnego opiekuna archiwum²².

Obok woluminów tworzących serię *R.Cap.* w Archiwum Krakowskiej Kapituły Katedralnej przechowywane są jeszcze inne księgi o charakterze rachunkowym. Są to księgi o zbiorczej nazwie *Fabrica Ecclesiae* włączone podczas prac nad porządkiem zasobu do *Akt Katedry Krakowskiej* i oznaczonych sygnaturą *A.Cath.* Obok nich w Archiwum przechowywane są również rejestry kontrybucji tzw. *Libri Retaxationum*²³ oraz inne księgi przychodów z dóbr kościelnych w diecezji krakowskiej, którym nadano sygnaturę *Reg.C.* Zarówno księgi zawierające finanse *fabryki* kościoła katedralnego, jak i rejestry kontrybucji zostały w ostatnich 15 latach uporządkowane i umieszczono w inwentarzach, które

¹⁷ Archiwum i Biblioteka Krakowskiej Kapituły Katedralnej (AKKK), sygn. R.Cap.21, Regestrum Proventuu[m] Vener[abi]lis Capituli Crac[oviensis] in Anno Dom[in]i M.D.LXVI. per R[evere]ndum d[ominum] Stanislaum Dambrowski Can[oni]cum Crac[oviensis] eiusdem Capituli Procuratorem, post obitum olim V[enerabile] d[ominum] Alberti Kiiewski college sui qui 10 Augusti obiit Anni eiusdem perceptorum et expensorum.

¹⁸ AKKK, sygn. R.Cap.20, Regestum [!] perceptorum et expositorum proventuu[m] Ven[erabi]lis Capituli Cracovien[sis] ad Annum Dom[in]i millesimum qui[n]gentesimu[m] sexagesimu[m] sextu[m].

¹⁹ AKKK, sygn. R.Cap.27, Regestrum proventuum Venerabilis Capituli Ecclesiae Cathedralis Cracoviensis Anni [!] Domini 1573 tam perceptorum qua[m] expositorum procurantibus R[evere]ndo D[omi]no Stanislaio Dambrowski et Doctore Jacobo Mo[n]tano eiusdem Ecclesiae Canonicis.

²⁰ AKKK, sygn. R.Cap.34, Regestrum proventuu[m] Venerabilis Capituli Ecclesiae Cathedralis Crac[oviensis] Anno Domi[ni] MDLXXXI Sub procuratione R[evere]ndi Dom[in]i Pauli Dembski Cracovien[sis] et Plocen[sis] Can[oni]ci.

²¹ AKKK, sygn. R.Cap.71, Regestrum Proventuum V[e]n[erabi]lis Capituli Ecclesiae Cathedralis Cracoviensis Anni [!] Domini 1633. Procuratore Admodum R[evere]ndo D[omi]no Alberto Serebryszki Canonico Cracoviensi.

²² Podobne numery zostały naniesione na karty ochronne w kolejnych tomach akt posiedzeń Kapituły (*Acta actorum*) – np. *Nro 13tio* (obecnie AKKK, sygn. Aa 13, Acta actorum R[everendissi]mi Capituli Cathedralis Ecclesiae Cracov[iensis] z lat 1631-1644), *Nro 14tio* (AKKK, sygn. Aa 14, Acta Actorum R[everendissi]mi Capituli Cath[edralis] Eccl[esi]ae Crac[oviensis] z lat 1644-1651), vol. XV (AKKK, sygn. Aa 15, [Acta actorum] z lat 1651-1671), lub bezpośrednio na bloku księgi – np. *Nro 3* (AKKK, sygn. Aa 6, Acta capitularia z lat 1564-1577).

²³ Treść jednego z najstarszych tomów została wydana jako edycja źródłowa: *Księga dochodów beneficjów diecezji krakowskiej z roku 1529 (tzw. Liber retaxationum)*, wyd. Z. Leszczyńska-Skręta, Wrocław 1968.

są dostępne w czytelni Archiwum. Ponadto w Archiwum znajdują się, związane z tematyką rachunków i zarządzania majątkiem kapitulnym, księgi fundacji (*Libri Foundationum*) i księgi, w których zapisywano codzienne lub tygodniowe dystrybucje dla kanoników (*Regestra praesentiarum*). I jedne i drugie czekają na opracowanie.

Na pozór jednolita seria ksiąg, oznaczona sygnaturą *R.Cap.*, po zapoznaniu się z poszczególnymi tomami, okazała się zawierać w sobie kilka typów ksiąg rachunkowych. Większość z nich odnosi się do ogólnych wpływów i wydatków, obejmujących całą Kapitułę. Ale oprócz nich znajdują się tomy bardziej szczegółowe, można by powiedzieć specjalistyczne, odnoszące się tylko do jakiegoś wąskiego wycinka działalności Kapituły. Te znów można podzielić na księgi, w których zapisywano operacje finansowe związane ze skarbcem i zakrystią, czy też uogólniając – z utrzymaniem katedry²⁴ oraz na księgi, które nie pasują do żadnej z powyższych kategorii. Zostaną one omówione w dalszej części artykułu.

Większość z ksiąg nosi tytuł *Regestrum Perceptorum et Expositorum...* (od roku rozliczeniowego 1665/1666: *Regestrum Mensae Venerabilis Capituli Ecclesiae Cathedralis Cracovien[sis]*)²⁵ po tym podawano daty oraz nazwisko aktualnego prokuratora lub prokuratorów) – np. *Regestrum Perceptorum et Expositorum Proventuum Venerabilis Capituli Cracovien[sis] anni Do[mini] 1551mi Mathia Drevicio*²⁶ et Alberto Kyewski²⁷, *Canonicis, Procurat[or]ib[us]*²⁸.

Początkowo spisywano je wyłącznie po łacinie, a od połowy lat 70. XVI wieku²⁹ zaczęto stosować język polski, naprzemiennie z łaciną. W większych ilościach język rodzimy w księgach rachunkowych zaczął pojawiać się na początku XVII wieku³⁰. Z biegiem lat zapisy w języku ojczystym zaczęły dorównywać ilo-

²⁴ W artykule pominięto księgi *Fabrica Ecclesiae* znajdujące się w zespole Akt Katedralnych oznaczonych sygnaturą *A.Cath.*, ograniczając się tylko do ksiąg zebranych w serii Rachunków Kapitulnych (łac. *Regestrum Capituli*), noszących sygnaturę *R.Cap.*

²⁵ AKKK, sygn. R.Cap.96, *Regestrum Mensae Venerabilis Capituli Ecclesiae Cathedralis Cracovien[sis]* a die prima Octobris Anni [!] 1665 ad diem Trigesimam Septembris Anni [!] 1666. Procuratore Generali Illustrii et Admodum Reverendo Domino Joanne Chrisostomo Bodzenta Canonico Cracoviensi i kolejne tomy.

²⁶ Maciej Drzewicki (1505-1575) – zob. T. Glemma, *Drzewicki Maciej*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 4, Kraków 1938, s. 412.

²⁷ Wojciech (Albert) Kijowski, h. Ogończyk (zm. 1566) – zob. *Wypisy źródłowe do dziejów Wawelu z archiwaliów kapitulnych i kurialnych krakowskich 1536-1538*, oprac. B. Przybyszewski, seria: *Źródła do dziejów Wawelu*, t. 12, cz. 1, Kraków 1989, s. 141-142, przypis nr 1 do wypisu nr 232.

²⁸ AKKK, sygn. R.Cap.7, *Regestrum Perceptorum et Expositorum Proventuum Venerabilis Capituli Cracovien[sis] anni [!] Do[mini] 1551mi Mathia Drevicio et Alberto Kyewski, Canonicis, Procurat[or]ib[us]* [1548-1551].

²⁹ Zob. AKKK, sygn. R.Cap.28, *Regestrum proventuum Ven[erabilis] capituli Eccl[esi]ae cathedralis Cracovien[sis] Anni [!] D[omi]ni 1574 tam perceptorum qua[m] expositorum procurantibus R[everendo] D[omi]no Doctore Iacobo Mo[n]tano et Paulo Dembski eiusdem Ecclesiae Canonice, k. 102 – pierwszy wpis w j. polskim, na który natrafiłam w tej serii ksiąg.*

³⁰ Zob. AKKK, sygn. R.Cap.56, *Regestrum proventuum Venerabilis Capituli Ecclesiae Cathedralis Cracoviensis Anni [!] Domini 1610 Sub procuratione R[everendi] Domini Alberti Schydłowski Custodis Cracoviensis i kolejne tomy.*

ścią tym po łacinie. Określenie czy zaczęły przeważać już w XVIII, czy dopiero w XIX wieku wymagałoby szerszych badań językoznawczych. Warto jednak zauważyć, że język polski na szerszą skalę o wiele szybciej zaistniał w księgach rachunkowych, prowadzonych przez prokuratorię kapitulną, niż w księgach posiedzeń kapituły (tzw. *Acta actorum*), gdzie do pierwszych dziesięcioleci XX wieku to łacina odgrywała główną rolę, stanowiąc niejako język urzędowy dla zapisywania czynności Kapituły.

Przeważająca część woluminów ksiąg rachunkowych odnosi się do okresu 12 miesięcy – od 1 października roku bieżącego do 30 września roku kolejnego³¹. Było to związane z prowadzoną w dobrach Kapituły gospodarką rolną. Nowy rok rozliczeniowy rozpoczynano po żniwach. Zazwyczaj jesień była również czasem, gdy zawierano umowy dzierżawy wsi i folwarków stanowiących własność Kapituły. Na przełomie XVII i XVIII wieku zrezygnowano z prowadzenia oddzielnej księgi dla każdego roku, decydując się na tworzenie bardziej obszernych woluminów, obejmujących kilka, kilkanaście, a czasem i kilkadziesiąt lat (R.Cap.122: 1689-1691, R.Cap.124: 1692-1704, R.Cap.125: 1704-1717, R.Cap.126: 1717-1732, R.Cap.127: 1732-1746, R.Cap.130: 1746-1764, R.Cap.137: 1764-1779, R.Cap.140: 1779-1793, R.Cap.144: 1793-1811)³². Dla okresu nowożytnego razem jest 9 tomów, w których zawarto wpisy z okresu dłuższego niż 12 miesięcy (ostatni z nich zawiera również zapisy z pierwszej dekady XIX wieku). W obrębie każdego roku wpisy dzielono na dwie kategorie: *perceptę* czyli przychody oraz *expensę* to jest wydatki. Wśród wpływów podawano kwoty przeniesione z minionego roku rozliczeniowego, następnie zapisywano zyski pochodzące z majątku Kapituły – poszczególnych wsi, domów, którymi Kapituła zarządzała wspólnie. Następnie – pod osobnymi nagłówkami odnotowywano opłaty wnoszone przez poszczególnych członków Kapituły, a pochodzące z przydzielonych kanonikom i prałatom wsi prestymonialnych oraz kamienic i domów zlokalizowanych w Krakowie, a przekazanych w użytkowanie poszczególnym prałatom i kanonikom. Na końcu zapisywano kwoty wpłacane na anniwersarze. Wydatki rozpoczynano od podania kwot wypłacanych jako wynagrodzenie dla kanoników – za udział w kapitułach generalnych³³, na utrzymanie (*pro panibus*) oraz tzw. *salarium* dla osób

³¹ Dokładnie taki sam termin rozpoczynania i kończenia roku rozliczeniowego funkcjonował w kapitule wileńskiej. Por. Pawlikowska, *Prokuratorzy wileńskiej kapituły*, s. 53.

³² AKKK, sygn. R.Cap.122, [Regestrum Capituli 1689-1691]; AKKK, sygn. R.Cap.124, [Regestrum Capituli 1692-1704]; AKKK, sygn. R.Cap.125, [Regestrum Capituli 1704-1717]; AKKK, sygn. R.Cap.126, [Regestrum Capituli 1717-1732]; AKKK, sygn. R.Cap.127, [Regestrum Capituli 1732-1746]; AKKK, sygn. R.Cap.130, [Regestrum Capituli 1746-1764]; AKKK, sygn. R.Cap.137, *Percepta proventuum R[everendissi]mi Capituli Cath[edra]lis Cracovien[sis] Anni [!] D[omi]ni 1765 [1764-1779]*; AKKK, sygn. R.Cap.140, *Percepta proventuum R[everendissi]mi Capituli Cath[edra]lis Cracoviensis Anni [!] D[omi]ni 1780 [1779-1793]*; AKKK, sygn. R.Cap.144, *Percepta Proventuum R[e]v[eren]d[issi]mi Capituli Cathedralis Cracoviensis A[nno] 1794 [1793-1811]*.

³³ Każdego roku odbywały się trzy kapituły generalne – w lutym na święto Oczyszczenia NMP, w maju na św. Stanisława oraz na przełomie września i października w związku ze wspomnieniem translacji relikwii św. Stanisława (czasem wiązano ją ze świętem św. Michała Archanioła). Ponadto w okresach pośrednich odbywały się liczne kapituły partykularne.

pracujących na rzecz Kapituły – m.in. organisty, notariusza, wiceprokuratora. Jako drugie w kolejności podawano wydatki na urządzenie procesji (dla służby liturgicznej, za świece). Następnie odnotowywano kwoty przeznaczane na zakup produktów niezbędnych do funkcjonowania katedry i odprawiania w niej liturgii – na zakup wina mszalnego, wosku i świec, olejów, itd. Kolejną kategorią były wydatki ponoszone na sprawy prowadzone przez Kapitułę w sądach świeckich i cywilnych. Tutaj można wymienić sporządzanie (i uzyskiwanie) odpisów z akt, pisanie listów, pozwów, opłaty dla notariuszy, pisarzy a także gońców, którzy zobowiązani byli dostarczać poszczególne dokumenty do sądu i z powrotem. Czasem oddzielano wydatki na sądownictwo kościelne i świeckie, a w innych przypadkach zapisywano je łącznie. Zazwyczaj wiązało się to z ilością spraw załatwianych w danym roku rozliczeniowym – jeśli było ich stosunkowo niewiele, rezygnowano z dzielenia na osobne kategorie spraw związanych z postępowaniami w poszczególnych sądach. Podobnie czyniono z wydatkami zwyczajnymi i nadzwyczajnymi, określanymi po łacinie jako: *Exposita ordinaria et extraordinaria*. Tutaj zapisywano wydatki na opał do katedry, remonty i drobne naprawy budynku katedry oraz znajdujących się w niej sprzętów, wynagrodzenia za prace wykonane na rzecz katedry oraz za podróże poszczególnych kanoników, a także za zakup akcesoriów potrzebnych do organizacji w katedrze uroczystości o charakterze kościelnym lub państwowym (np. ingresy biskupie, koronacje/pogrzeby królewskie, obchody jubileuszów). Jako ostatnie (lub przedostatnie) umieszczano wydatki ponoszone tytułem anniwersarzy odprawianych w katedrze na Wawelu. W niektórych tomach *Regestrów* na końcu zapisów odnoszących się do wydatków dodawano nadprogramowe nagłówki – odnosiły się one do remontu konkretnych domów, dworców kapitulnych, kamienic lub szerzej – do wydatków ponoszonych na sprawy związane z dobrami Pabianickimi.

Zazwyczaj kategorie, według których prowadzono wpisy, były umieszczane w tej samej kolejności, tworząc powtarzalny każdego roku formularz. Ten z biegiem lat był nieznacznie modyfikowany, ponieważ dostosowywano go do nowych warunków i potrzeb.

Obok typowych, powtarzalnych zapisów – wpływów z poszczególnych wsi perstymonialnych i domów kapitulnych oraz wydatków np. na wosk i kadzidło, w części tomów możemy natrafić na zapisy okolicznościowe, odnoszące się do wydarzeń związanych z historią zarówno samej katedry, jak i szerzej – Państwa Polskiego. I tak na przykład w jednej z ksiąg pod rokiem 1733 zapisano, że zapłacono cieślom za dzwonienie w dzwony po śmierci króla Augusta II Mocnego³⁴. Taki zapis dostarcza nam kilku informacji – oprócz podstawowej, odnoszącej się do daty i przebiegu pogrzebu, dowiadujemy się, kto w podczas tego wydarzenia odpowiadał za dzwonienie w dzwony katedralne. Innym razem, w tomie odnoszącym się do końca lat 60. XVI wieku, odnotowywano dokładnie wszelkie prace związane z remontem zegara i ponoszone z tego tytułu koszty³⁵. Ponadto od lat 60. do początku lat 90. XVII wieku w ponad połowie tomów odnotowywano

³⁴ Zob. AKKK, sygn. R.Cap.127, [Regestrum Capituli 1732-1746], k. 11.

³⁵ Zob. AKKK, sygn. R.Cap.22, Regestru[m] proventuum Vener[abi]lis Capituli Eccl[esia]e Cathedralis Cracoviensis Anni [!] 1567 tam perceptorum q[uam] expositor[um] procurantibus R[e-

pod osobnymi nagłówkami pieniądze przeznaczane na tzw. *fabrykę* konkretnych kamienic oraz dworków stanowiących własność kapituły. Zarówno w przypadku naprawy zegara, jak i budynków z takich zapisów możemy czerpać wiele informacji. Po pierwsze, oczywista – odnoszącą się do kosztów ponoszonych tytułem takiego remontu. Po drugie – dowiadujemy się, ile taki remont trwał, ilu pracowników było w to zaangażowanych oraz jakie stosowano materiały i technologie. W wielu przypadkach informacje zawarte w księgach rachunkowych są potwierdzeniem tego, co zapisano w księgach posiedzeń kapituły. Ponadto w niektórych księgach rachunkowych możemy natrafić na różnego rodzaju ciekawostki – np. spis przypraw i elementów zastawy stołowej, stanowiących uzupełnienie oprowiantowania, zabieranego przez kanoników oddelegowanych do przeprowadzenia rewizji dóbr Pabianickich³⁶. W latach 80. i 90. XVI wieku do tradycyjnych ksiąg rachunkowych dodano zapisy odnoszące się do wpływów z *cappalium*³⁷ oraz sposobu w jaki dysponowano tymi pieniędzmi³⁸.

Przedstawiony wyżej formularz był charakterystyczny dla typowych ksiąg określanych jako *Regestrum Perceptorum et Expositorum Capituli*.... Obok nich w tej serii ksiąg znajdują się księgi rachunkowe odnoszące się wyłącznie do wydatków na tzw. *skarbiec i zakrystię* lub *pro Cappalium*. Zawierają one wiele interesujących wpisów stwierdzających fakt zakupu nowych ksiąg liturgicznych, szat i bielizny ołtarzowej, paramentów liturgicznych. Odnotowywano w nich również wszelkiego rodzaju naprawy i konserwacje szat oraz kosztowności, zakup tkanin i dodatków potrzebnych do ich naprawy, a czasami również imiona (lub nazwiska) osób, którym powierzano troskę o te przedmioty. W przypadku Ksiąg *pro sacristia* nie zakładano co roku nowego tomu, były one starannie prowadzone przez wiele lat, do dziś zachowało się kilka tomów³⁹: jeden obejmuje lata 1594-

verendorum] D[ominorum] Stanislao Dambrowski et Stanislao Grotkowski eiusdem Ecclesiae Cracoviensis] Canonicis.

³⁶ Por. np. AKKK, sygn. R.Cap.16, Regestrum Perceptor[um] et expensor[um] proventuu[m] Venerabil[is] Capituli Cracoviensis ad Annu[m] domini millesimu[m] quinge[n]tesimu[m] sexagesimum secundum. R[evere]ndis domi[ni]s Petro P[orem]bs[ki] officiali et Al[b]erto [Ky]jewski Canoni[cis], k. 83v, 84.

³⁷ Por. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej*, t. 2, s. 328: „Statut trzech ustaw kapitulnych zobowiązywał nadto nowo przyjętych do złożenia kapitule w dani, w ciągu dwóch miesięcy od instalacji, kapy purpurowej o wartości 3 grzywien, 1 grzywnę dla wikariuszy, 2 garnce wina zgodnie z tradycją katedr biskupich dla każdego prałata i kanonika. Dary te musiał złożyć pod karą ekskomuniki. [...] Według statutów Kapituły Krakowskiej recepcja i instalacja pociągały za sobą także pewne dary na rzecz zakrystii (ornat) i opłaty na rzecz wikariuszów. [...] Statuty z 1732 r. wymagały ponadto od nowych prałatów i kanoników uiszczenia 400 florenów na ręce sekretarza kapituły; przeniesiony na prałaturę lub bogatszą prebendę zobowiązany był złożyć 900 florenów.”

³⁸ Por. np. AKKK, sygn. R.Cap.40, [Regestrum Capituli 1582-1591]; AKKK, sygn. R.Cap.43, [Regestrum Capituli 1592-1594]; AKKK, sygn. R.Cap.44, [Regestrum Capituli 1594]; AKKK, sygn. R.Cap.45 [Regestrum Capituli 1596-1597]; AKKK, sygn. R.Cap.46 [Regestrum Capituli 1597-1598]; AKKK, sygn. R.Cap.48, Liber taxarum et cappalium; Capalium pro sacristia [1594-1685].

³⁹ AKKK, sygn. R.Cap.48, Liber taxarum et cappalium; Capalium pro sacristia [1594-1685]; AKKK, sygn. R.Cap.134, Regestrum Perceptae pro Sacristia Ecclesiae Cathedralis Cracoviensis

1685, trzy inne odnoszą się do lat 1751-1812. Oprawy tych tomów noszą ślady napraw, wykonywanych najprawdopodobniej na bieżąco na przestrzeni dziesiątek lat, w których dana księga była używana. Dbłość o ich stan może sugerować, że stanowiły one ważny element w funkcjonowaniu prokuratorii (a zapewne również zakrystii katedralnej). Na obecną chwilę brakuje woluminu (lub woluminów), zawierającego wpisy od połowy lat 80. XVII do połowy XVIII wieku.

Obok wymienionych już ksiąg w serii *R.Cap.* znajduje się kilka nietypowych woluminów. Tomy oznaczone sygnaturami R.Cap.112⁴⁰, R.Cap.121⁴¹ i R.Cap.123⁴² odnoszą się do spraw związanych z gospodarowaniem majątkiem ziemskim Kapituły – ale nie ma w nich ujętych wsi prestymonialnych (sprawy związane z nimi umieszczano w typowych *R.Cap.*). Odnoszą się one do 2. połowy XVII wieku. Natomiast wolumin (R.Cap.129⁴³) obejmujący lata 1726-1808 również odnosi się do gospodarowania dobrami ziemskimi ale tym razem tworzącymi spójną całość tj. dobra pabianickie.

Z 2. połowy XVIII wieku zachowało się kilka brudnopisów (R.Cap.131-133, R.Cap.135-136⁴⁴) typowych ksiąg *percepty i expensy*, w każdej z nich zawarte są wydatki różne, na sądownictwo, na zakrystię, muzykę w katedrze i różne fundacje. W dużej części zapisy w nich zawarte można, zadając sobie trochę trudu, odnaleźć w czystopisach. O tym, że są to brudnopisy świadczy mniej staranny sposób zapisu oraz ukośne przekreślenia partii tekstu (nierzadko całych stronic), które już zostały przepisane do czystopisu przez osobę za to odpowiedzialną, zapewne pisarza zatrudnionego w prokuratorii kapitulnej. Ponadto są dwie księgi, w których zapisywano sumy pieniężne przechowywane w skarbcu i pobierane z niego (R.Cap.138⁴⁵ oraz R.Cap.139⁴⁶) oraz jedna księga zatytułowana *Fundus vacans Scholasteriae Crac[oviensis]*⁴⁷ odnosząca się do końca XVIII wieku. Ta

Anno Domini 1761 [1761-1783]; AKKK, sygn. R.Cap.141, *Percepta summarum pro Aerario (exposita de summie [!] ad aerarium) R[everen]d[is]s[im]i Capituli Cathedralis Crac[oviensis] // Calculus circa praenumeratas Restante Summa a Perillustribus R[everen]d[is]s[im]is a Reverendissimo Capitulo Cathedrali Cracoviensi Deputatis [1784/1785-1795/1796]; AKKK, sygn. R.Cap.145, *Regestrum Aerarji [!] Illustrissimi Capituli Cathedralis Cracoviensis a diebus Primus Octobris Anno 1797mo inhoatum [1796-1812].**

⁴⁰ AKKK, sygn. R.Cap.112, [1680-1683].

⁴¹ AKKK, sygn. R.Cap.122, [Regestrum Capituli 1689-1691].

⁴² AKKK, sygn. R.Cap.123, [1687-1691].

⁴³ AKKK, sygn. R.Cap.129, [Percepta/ekspensa dobra Pabianickie 1726-1808].

⁴⁴ AKKK, sygn. R.Cap.131, [Regestrum Capituli – brudnopis 1749-1751]; AKKK, sygn. R.Cap.132, [Regestrum Capituli – brudnopis 1751-1752]; AKKK, sygn. R.Cap.133 [Regestrum Capituli – brudnopis 1752-1753]; AKKK, sygn. R.Cap.135, [Regestrum Capituli – brudnopis 1755-1756]; AKKK, sygn. R.Cap.136, [Regestrum Capituli – brudnopis 1761-1762].

⁴⁵ AKKK, sygn. R.Cap.138, *Percepta Pieniędzy / Expensa Pieniędzy [1767-1773].*

⁴⁶ AKKK, sygn. R.Cap.139, *Regestru[m] Sumar[um] in Archivo R[everendiss]i[m]i Cap[itu]li post Calculationem cujuslibet [!] Anni reponi solitarum. Anno 1774 ultimae 7bris inchoat[um].*

⁴⁷ AKKK, sygn. R.Cap.143, *Regestrum Vacantium Fundorum tam Praelaturarum quam Canonialium Ecclesiae Cathedralis Cracoviensis [1794-1797].*

ostatnia wiąże się z procesem redukcji kanonii w krakowskiej kapitule, którą zarządził jednym ze swoich dekretów cesarz Józef II⁴⁸.

Poszczególne księgi rachunkowe wchodzące w skład serii *R.Cap.* liczą od kilkudziesięciu do kilkuset kart. Zazwyczaj, gdy księga odnosiła się do jednego roku rozliczeniowego, liczyła od około 50 do około 100 kart. Ich ilość była uzależniona od ilości i szczegółowości wpływów odnotowanych w obrębie danego roku, a także od charakteru pisma pisarza. Natomiast tomy obejmujące kilkanaście bądź kilkadziesiąt lat liczą po kilkaset kart. Do ich sporządzania używano papieru oznaczanego różnymi znakami wodnymi, czasem w obrębie jednego tomu możemy natrafić na kilka znaków wodnych. Przez cały okres nowożytny księgi rachunkowe były oprawiane w skórę. W części przypadków skóra jest naciągnięta na deski, w przeważającej części obklejono ją tekturę makulaturową. Większość z tomów była zapinana klamerkami bądź związkiwana rzemiennymi sznureczkami. Nie wszystkie z nich przetrwały do naszych czasów – po części zachowały się tylko fragmenty lub jedynie nacięcia w skórze na okładzinie górnej i dolnej. W XVI i XVIII wieku w przeważającej części do oprawiania ksiąg rachunkowych używano brązowej skóry, natomiast w wieku XVII natrafiamy na kilkanaście tomów oprawionych w białą skórę. W zdobieniu opraw wykorzystywano tłoczenia ślepe oraz złocenia. Zazwyczaj umieszczano na nich herb Kapituły Krakowskiej – Trzy Korony oraz herb, bądź herby aktualnych prokuratorów. Zazwyczaj wokół tarcz herbowych umieszczano inicjały imion, nazwisk oraz urzędów sprawowanych przez prokuratorów. Obok tarcz herbowych na oprawach zamieszczano tytuły poszczególnych woluminów – czasem rozbudowane, innym razem bardzo skrócone lub ograniczone jedynie do dat. W XVI wieku na oprawach umieszczano ponadto arabeski, motywy roślinne oraz kilka rodzajów radełek. Dokładny opis i analiza opraw ksiąg rachunkowych (podobnie pochodzenia papieru, użytego do ich sporządzenia), szczególnie XVI i XVII wiecznych mogłyby stanowić przedmiot osobnego artykułu, dlatego też ograniczono się do krótkiej i ogólnej ich charakterystyki. Stan zachowania poszczególnych ksiąg rachunkowych jest bardzo różny. Część tomów jest dobrze zachowana, inne zaś noszą ślady zawilgocenia, a ich karty są bardzo osłabione. W kilkunastu tomach zauważalne są wżery atramentowe, a w kilku widoczny jest zielony nalot, powstały w skutek utleniania się pierwiastków zawartych w piasku stosowanym do osuszania atramentu. Tak różny stan zachowania ksiąg za następujące po sobie lata może sugerować, że przynajmniej przez jakiś czas poszczególne tomy były przechowywane w różnych miejscach, o zupełnie różnych warunkach lub też część z nich ucierpiała podczas transportu.

Omówiona powyżej seria ksiąg oznaczona sygnaturą *R.Cap.* i kolejnymi numerami może dostarczyć wielu interesujących informacji badaczom zajmującym się różnymi zagadnieniami – historykom, historykom sztuki, konserwatorom zabytków, liturgistom, badaczom historii regionalnej. Wynika to z różnorodności i bogactwa informacji, jakie prokuratorzy Kapituły przed kilkuset laty odnotowali w tych tomach. Odnotowywali je ze względów praktycznych, wówczas miały one

⁴⁸ Zob. Kumor, *Reorganizacja kapituły katedralnej*, s. 335-347.

znaczenie bieżące, po latach stanowią natomiast cenne źródło historyczne, pomagające ustalić co, kiedy i przez kogo zostało zakupione, zbudowane, remontowane lub naprawiane, wreszcie dają obraz liturgii w katedrze w minionych epokach. Niewielką część informacji zawartych w księgach rachunkowych i tzw. Księgach *Fabrica ecclesiae* (te nie stanowiły przedmiotu niniejszego artykułu) opublikował w kolejnych tomach *Wypisów źródłowych do dziejów Wawelu* ks. Bolesław Przybyszewski⁴⁹. Jest to jednak tylko wycinek tego, co tak naprawdę zawierają te księgi.

słowa kluczowe: Krakowska Kapituła Katedralna; prokurator kapituły; Archiwum Kapituły na Wawelu

BIBLIOGRAFIA

Źródła rękopiśmienne

Archiwum i Biblioteka Krakowskiej Kapituły Katedralnej (AKKK)

sygn. Aa 6, Acta Capitularia (10 V 1564 – 18 III 1577)

sygn. Aa 13, Acta Actorum Ven. Capituli Ecclesiae Cathedralis Cracoviensis (9 V 1631 – 18 III 1644)

sygn. Aa 14, Acta Actorum Ven. Capituli Ecclesiae Cathedralis Cracoviensis (13 VIII 1644 – 14 X 1651)

sygn. Aa 15, Acta Actorum Ven. Capituli Ecclesiae Cathedralis Cracoviensis (21 IX 1651 – 24 VII 1671)

sygn. R.Cap.7, Regestrum Perceptorum et Expositorum Proventuum Venerabilis Capituli Cracoviensis anni Domini 1551mi Mathia Drevicio et Alberto Kyewski, Canonicis, Procuratoribus [1548-1551]

sygn. R.Cap.16, Regestrum Perceptorum et expensorum proventuum Venerabilis Capituli Cracoviensis ad Annum domini millesimum quingentesimum secundum. Reverendis dominis Petro Porembski officiali et Albjerto [Kyjewski] Canonicis

sygn. R.Cap.20, Regestrum perceptorum et expositorum proventuum Venerabilis Capituli Cracoviensis ad Annum Domini millesimum quingentesimum sextum

⁴⁹ Zostały wydane w ramach serii wydawniczej *Źródła do dziejów Wawelu*. Wypisy sporządzone przez ks. B. Przybyszewskiego znajdują się w następujących tomach serii: 3-5; 11, cz. 1-4; 12, cz. 1-5. Odnoszą się do XV wieku i pierwszej połowy XVI wieku. Ponadto w ramach tej serii ukazały się trzy inne tomy, w których publikowano wypisy z archiwaliów przechowywanych w Archiwum Kapituły na Wawelu. Są to: *Fabrica ecclesiae cracoviensis. Materiały źródłowe do dziejów katedry krakowskiej w XVIII wieku z archiwaliów kapitułnych i kurialnych krakowskich*, wybór i oprac. B. Przybyszewski, Kraków 1993; *Kaplica Zygmuntowska. Materiały źródłowe 1517-1977*, wybór i oprac. A. Franaszek, B. Przybyszewski, Kraków 1991; *Inwentarz katedry wawelskiej z roku 1563*, ed. Bochnak.

- sygn. R.Cap.21, Regestrum Proventuu[m] Vener[abi]lis Capituli Crac[oviensis] in Anno Dom[in]i M.D.LXVI. per R[evere]ndum d[ominum] Stanislaum Dambrowski Can[oni]cum Crac[oviensis] eiusdem Capituli Procuratorem, post obitum olim V[enerabile] d[ominum] Alberti Kiiewski college sui qui 10 Augusti obiit Anni eiusdem perceptorum et expensorum
- sygn. R.Cap.22, Regestru[m] proventuum Vener[abi]lis Capituli Eccl[esi]e Cathedralis Cracoviensis Anni 1567 tam perceptorum q[uam] expositor[um] procurantibus R. D. Stanislao Dambrowski et Stanislao Grotkowski eiusdem Ecclesiae Cracovien[sis] Canonici
- sygn. R.Cap.27, Regestrum proventuum Venerabilis Capituli Ecclesiae Cathedralis Cracoviensis Anni Domini 1573 tam perceptorum qua[m] expositorum procurantibus R[evere]ndo D[omi]no Stanislao Dambrowski et Doctore Jacobo Mo[n]tano eiusdem Ecclesiae Canonici.
- sygn. R.Cap.28, Regestrum proventuum Ven[erabi]lis capituli Eccl[esi]ae cathedralis Cracovien[sis] Anni D[omi]ni 1574 tam perceptorum qua[m] expositorum procurantibus R[evere]ndo D[omi]no Doctore Iacobo Mo[n]tano et Paulo Dembski eiusdem Ecclesiae Canonici
- sygn. R.Cap.34, Regestrum proventuu[m] venerabilis Capituli Ecclesiae Cathedralis Crac[oviensis] Anno Domi[ni] MDLXXXI Sub procuratione R[evere]ndi Dom[in]i Pauli Dembski Cracovien[sis] et Plocen[sis] Can[oni]ci.
- sygn. R.Cap.40, [Regestrum Capituli 1582-1591]
- sygn. R.Cap.43, [Regestrum Capituli 1592-1594]
- sygn. R.Cap.44, [Regestrum Capituli 1594]
- sygn. R.Cap.45 [Regestrum Capituli 1596-1597]
- sygn. R.Cap.46 [Regestrum Capituli 1597-1598]
- sygn. R.Cap.48, Liber taxarum et cappalium; Capalium pro sacristia [1594-1685]
- sygn. R.Cap.56, Regestrum proventuum Venerabilis Capituli Ecclesiae Cathedralis Cracoviensis Anni Domini 1610 Sub procuratione R[evere]ndi Domini Alberti Schydłowski Custodis Cracoviensis
- sygn. R.Cap.71, Regestrum Proventuum V[e]n[er]abilis Capituli Ecclesiae Cathedralis Cracoviensis Anni Domini 1633. Procuratore Admodum R[evere]ndo D[omi]no Dno Alberto Serebryszki Canonico Cracoviensi
- sygn. R.Cap.96, Regestrum Mensae Venerabilis Capituli Ecclesiae Cathedralis Cracovien[sis] a die prima Octobris Anni 1665 ad diem Trigesiam Septembris Anni 1666. Procuratore Generali Illustrii et Admodum Reverendo Domino Joanne Chrisostomo Bodzenta Canonico Cracoviensi
- sygn. R.Cap.112, [Regestrum Capituli – brudnopis 1680-1683]
- sygn. R.Cap.122, [Regestrum Capituli 1689-1691]
- sygn. R.Cap.123, [Regestrum Capituli 1687-1691]
- sygn. R.Cap.124, [Regestrum Capituli 1692-1704]
- sygn. R.Cap.125, [Regestrum Capituli 1704-1717]
- sygn. R.Cap.126, [Regestrum Capituli 1717-1732]
- sygn. R.Cap.127, [Regestrum Capituli 1732–1746]
- sygn. R.Cap.129, [Percepta/ekspensa dobra Pabianickie 1726-1808]
- sygn. R.Cap.130, [Regestrum Capituli 1746-1764]
- sygn. R.Cap.131, [Regestrum Capituli – brudnopis 1749-1751]
- sygn. R.Cap.132, [Regestrum Capituli – brudnopis 1751-1752]
- sygn. R.Cap.133 [Regestrum Capituli – brudnopis 1752-1753]

- sygn. R.Cap.134, Regestrum Perceptae pro Sacristia Ecclesiae Cathedralis Cracoviensis Anno Domini 1761 [1761-1783]
- sygn. R.Cap.135, [Regestrum Capituli – brudnopis 1755-1756]
- sygn. R.Cap.136, [Regestrum Capituli – brudnopis 1761-1762]
- sygn. R.Cap.137, Percepta proventuum RMJ. Capituli Cath[edra]lis Cracovien[sis] Anni D[omi]ni 1765 [1764-1779]
- sygn. R.Cap.138, Percepta Pieniędzy / Expensa Pieniędzy[1767–1773]
- sygn. R.Cap.139, Regestru[m] Sumar[um] in Archivo R[everendissi]mi Cap[itu]li post Calculatione[m] cujuslibet Anni reponi solitarum. Anno 1774 ultimae 7bris inchoat[um]
- sygn. R.Cap.140, Percepta proventuum R[everendissi]mi Capituli Cath[edra]lis Cracoviensis Anni D[omi]ni 1780 [1779-1793]
- sygn. R.Cap.141, Percepta summarum pro Aerario (exposita de summie ad aerarium) R[everen]d[is]s[i]mi Capituli Cathedralis Crac[oviensis] // Calculus circa praenumeratas Restante Summa a Perillustribus R[everen]d[is]s[i]mis a Reverendissimo Capitulo Cathedrali Cracoviensi Deputatis [1784/1785-1795/1796]
- sygn. R.Cap.143, Regestrum Vacantium Fundorum tam Praelaturarum quam Canonicalium Ecclesiae Cathedralis Cracoviensis [1794-1797]
- sygn. R.Cap.144, Percepta Proventuum R[e]v[erend]iss[im]i Capituli Cathedralis Cracoviensis A[nno] 1794 [1793-1811]
- sygn. R.Cap.145, Regestrum Aerarji Illustrissimi Capituli Cathedralis Cracoviensis a diebus Primus Octobris Anno 1797mo inhoatum [1796-1812]

Źródła drukowane

- Acta capitulorum Cracoviensis et Plocensis selecta (1438-1523; 1438-1525)*, ed. B. Ulanowski, „Archiwum Komisji Historycznej”, t. 6, Kraków 1891, s. 1-296.
- Fabrica ecclesiae cracoviensis. Materiały źródłowe do dziejów katedry krakowskiej w XVIII wieku z archiwaliów kapitułnych i kurialnych krakowskich*, wybrał i oprac. B. Przybyszewski, Kraków 1993.
- Inwentarz Katedry Wawelskiej z roku 1563*, ed. A. Bochnak, Kraków 1979.
- Inwentarze katedry krakowskiej z lat 1586, 1620 i 1692*, wyd. A. Perzanowska, Kraków 2014.
- Inwentarze skarbcza katedry krakowskiej z lat 1702, 1761 i 1791*, oprac. A. Perzanowska, Kraków 2016.
- Kaplica Zygmuntowska. Materiały źródłowe 1517-1977*, wybr. i oprac. A. Franaszek, B. Przybyszewski, Kraków 1991.
- Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej św. Wacława*, ed. F. Piekosiński, t. 1 (1166-1366), t. 2 (1367-1423), Kraków 1874-1883.
- Księga dochodów beneficjów diecezji krakowskiej z roku 1529 (tzw. Liber retaxationum)*, wyd. Z. Leszczyńska-Skrętowa, Wrocław 1968.
- Pomniki Dziejowe Polski. Seria II – Tom V Najdawniejsze roczniki krakowskie i kalendarz*, ed. Z. Kozłowska-Budkowa, Warszawa 1978.
- Rewizje domów Krakowskiej Kapituły Katedralnej*, opr. A. Perzanowska, Kraków 2004.
- Statuta Capitularia Ecclesiae Cathedralis Cracoviensis*, wyd. K. Teliga, Cracoviae 1884.
- Zbiór dokumentów katedry i diecezji krakowskiej, cz. 1: 1063-1415*, ed. S. Kuraś, Lublin 1965.
- Zbiór dokumentów katedry i diecezji krakowskiej, cz.2: 1416-1450*, ed. S. Kuraś, Lublin 1973.

Wypisy źródłowe do dziejów Wawelu z archiwaliów kapitulnych i kurialnych krakowskich 1536-1538, oprac. B. Przybyszewski, seria: *Źródła do dziejów Wawelu*, t. 12, cz. 1, Kraków 1989.

Opracowania

- Abraham Władysław, *Początek biskupstwa i kapituły katedralnej w Krakowie*, „Rocznik krakowski”, 4 (1900) s. 177-200.
- Antosiewicz Klara, *Katalog inkunabułów Biblioteki Kapituły Metropolitalnej w Krakowie*, nadb. „Analecta Cracoviensia”, 12 (1980) s. 333-484.
- Bieniarzówna Janina, Małecki Jan M., *Dzieje Krakowa*, t. 2: *Kraków w wiekach XVI-XVIII*, Kraków 1984.
- Demiński Paweł, *Prokuratorzy poznańskiej kapituły katedralnej w latach 1428-1500*, „Roczniki Historyczne”, 59 (2003) s. 127-166.
- Gąsiorowski Antoni, *Prokuratorzy gnieźnieńskiej kapituły katedralnej w XV w.*, w: *Drogą historii. Studia ofiarowane profesorowi Józefowi Szymańskiemu w 70. rocznicę urodzin*, red. P. Dymmel, K. Skupieński, B. Treliński, Lublin 2001, s. 451-460.
- Glema Tadeusz, *Drzewicki Maciej*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, 4, red. W. Konopczyński, Kraków 1938, s. 412.
- Glema Tadeusz, *Z dziejów archiwum kapituły krakowskiej*, „Polonia Sacra”, 4 (1951) z. 4, s. 381-399.
- Gołąbek Katarzyna, *Antywzorzec biskupa w instrukcji kapituły krakowskiej na synod piotrkowski 1551 r.*, „Przegląd Historyczny”, 101 (2010) z. 1, s. 13-52.
- Kalinowski Lech, *Najstarsze inwentarze skarbcza katedry krakowskiej jako źródło do dziejów sztuki w Polsce*, w: *Cultus et cognitio. Studia z dziejów średniowiecznej kultury*, Warszawa 1976, s. 217-231.
- Karbowiak Antoni, *Szkoła katedralna krakowska*, Kraków 1899.
- Koczerska Maria, *Rachunki kapituły krakowskiej z początku XVI wieku – analiza zawartości pierwszej zachowanej księgi*, w: *Świat średniowiecza. Studia ofiarowane profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi*, red. A. Bartoszewicz, G. Myśliwski, J. Pysiok, P. Żmudzki, Warszawa 2010, s. 258-275.
- Koczerska Maria, *Zbigniew Oleśnicki i Kościół krakowski w czasach jego pontyfikatu (1423-1455)*, Warszawa 2004.
- Koczerska Maria, *Związki kanoników katedry krakowskiej z mieszczaństwem Krakowa w XV wieku*, w: *Ecclesia et civitas. Kościół i życie religijne w mieście średniowiecznym*, red. H. Manikowska, H. Zaremska, Warszawa 2002, s. 161-174.
- Kowalska Anna, *Wydatki kapituły łęczyckiej na rzecz kolegiaty w świetle not prokuratorów (1406-1419)*, „Acta Universitatis Lodzianae. Folia historica”, 72 (2001) s. 43-62.
- Kowalski Marek Daniel, *Początki majątku krakowskiej kapituły katedralnej*, w: *Duchowieństwo kapitulne w Polsce średniowiecznej i wczesnonowożytnej. Studia nad pochodzeniem i funkcjonowaniem elity kościelnej*, pod red. A. Radziwińskiego, Toruń 2000, s. 69-84.
- Kowalski Marek Daniel, *Prałaci i kanonicy krakowskiej kapituły katedralnej od pontyfikatu biskupa Nankera do śmierci biskupa Zawiszy z Kurozwęk (1320-1382)*, Kraków 1996.
- Kowalski Marek Daniel, *Uposażenie krakowskiej kapituły katedralnej w średniowieczu*, Kraków 2000.
- Kumor Bolesław S., *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 2, Kraków 1999.
- Kumor Bolesław S., *Reorganizacja kapituły katedralnej w Krakowie w 1802 r.*, „Analecta Cracoviensia”, 7 (1975) s. 335-347.

- Linetty Jakub, *Badania archeologiczne i historyczne księdza Ignacego Polkowskiego w Wielkopolsce*, „Analecta. Studia i materiały do dziejów nauki”, 23 (2014) z. 2, s. 1-47.
- Ożóg Krzysztof, *Krąg kapituły katedralnej krakowskiej jako środowisko kultury umysłowej XIV wieku (stan badań i zarys problematyki badawczej)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace historyczne”, 77 (1985) s. 7-20.
- Ożóg Krzysztof, *Związki Uniwersytetu Krakowskiego z kapitułą katedralną krakowską u schyłku XIV i w pierwszej ćwierci XV wieku*, „Rocznik Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie”, 43 (1998) s. 7-35.
- Pawlikowska Wioletta, *Prokuratorzy wileńskiej kapituły katedralnej w drugiej połowie XVI wieku*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny”, 6 (2009) s. 51-64.
- Plezia Marian, *Księgozbiór katedry krakowskiej wedle inwentarza z r. 1110*, w: *Silva Rerum*, Kraków 1981, s. 16-29.
- Polkowski Ignacy, *Katalog rękopisów kapitulnych katedry krakowskiej*, „Archiwum do dziejów literatury i oświaty w Polsce”, 3 (1884) s. 3-168.
- Polkowski Ignacy, *Sprawozdanie o drugim dziale ksiąg Archiwum kapituły katedralnej krakowskiej*, „Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń wydziału historyczno-filozoficznego Akademii Umiejętności”, 18 (1885) s. XXVIII-XLV.
- Przybyszewski Bolesław, *Katalog kanoników Krakowskiej Kapituły Katedralnej w XVIII wieku*, Kraków 2009.
- Przybyszewski Bolesław, *Katedra krakowska w XVIII stuleciu*, Kraków 2012.
- Pukianiec Mikołaj, *Organizacja i funkcjonowanie poznańskiej kapituły katedralnej w XVII wieku*, b.r. [mps] – <http://hdl.handle.net/10593/6463> (dostęp: 20.06.2017).
- Szczepaniak Jan, *Spis prałatów i kanoników kapituły katedralnej oraz kapituł kolegiackich diecezji krakowskiej (XVIII w.)*, Kraków 2008.
- Urban Jacek, *Katedra na Wawelu po 1918 roku*, Kraków 2008.
- Wieczorek Jan, *Wikariusze katedry krakowskiej w XIII i XIV stuleciu*, „Nasza Przeszłość”, 78 (1992) s. 71-126.
- Wojciechowski Tadeusz, *Kościół katedralny w Krakowie*, Kraków 1900.
- Zachorowski Stanisław, *Rozwój i ustrój kapituł polskich w wiekach średnich*, Kraków 1912.

**„REGISTRUM PERCEPTORUM ET EXPOSITORUM PROVENTUUM
VENERABILIS CAPITULI CRACOVIENSIS”
– ACCOUNT BOOKS OF THE CATHEDRAL CHAPTER IN CRACOW
OF THE YEARS 1513-1812 (THE REFERENCE NUMBER R.CAP.1-R.CAP.145)**

Summary

The Archive of the Cracow Chapter contains a series of 160 account books (from the first half of the 16th century to the beginning of the 20th century). The first 145 books refer to modern times. A dozen or so books concern the 19th and early 20th centuries, and the oldest book dates back to 1513. These account books were produced by the procuratores of the Chapter, later – officials subordinate to them. The books contain information on the expenses related to the property of the Chapter (houses, villages, manors, landed property), individual canons, liturgy celebrated in the Cathedral (both daily and such celebrations as funerals of bishops or royal coronations), remuneration for people working for the Chapter (e.g. notaries, procuratores, rectors of the cathedral school). In addition, any renovations, changes in the equipment of the cathedral and the chapter buildings were carefully recorded in them. Due to the amount and variety of information, the account books are a mine of knowledge for historians, art historians and conservators; however, these books have sporadically been used by researchers so far.

There are many similarities in the account books that make up the series, which is why the same form was used for their description; it was only slightly modified over the decades. In the collection marked with the reference number R.Cap., there are other account books concerning only some of the Chapter activities such as expenses for the cathedral sacristy, the sums stored in the treasury and rough drafts.

Keywords: the Cathedral Chapter of Cracow; a procuratore of the chapter; the Archive of the Chapter in Wawel

Translated by Aneta Kiper